

Путівники як джерело з історії дозвілля мешканців великих міст Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX століття

Володимир Альков

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

E-mail: vlalkov@rambler.ru

Історія повсякденності, як перспективний науковий напрям, а зокрема такий її аспект, як історія дозвілля, вимагає визначення кола джерел, які мають для її вивчення найвищу інформативну цінність. Одним із таких джерел є путівники по великих містах Російської імперії кінця XIX – початку XX століття. На сьогодні роль путівників у дослідженні історії повсякденності не дістала оцінки в історіографії. Втім, до новітніх досліджень з історії міст це джерело активно залучається. Можливо, така ситуація пов'язана з труднощами віднесення путівників до певного типу джерел. На думку автора, це джерело слід розглядати як комплексне й таке, що різнобічно характеризує тогочасне міське життя, у чому полягає його унікальність з-поміж інших джерел. Для дослідження обрано одинадцять путівників двома російськими містами – Петербургом і Москвою – та двома українськими – Одесою й Харковом – з 1881 по 1915 рік. Найбільш важливими для вивчення теми є розділи, присвячені загальним відомостям про міста, характеристики товариств, театрів, музеїв та бібліотек. Путівники подібні між собою за формуляром та колом піднятих питань, що дає змогу проводити порівняльне дослідження, а наявність карт дозволяє визначити розташування тих чи інших закладів дозвілля й, відповідно, коло їхніх відвідувачів. Однак, путівники характеризуються стислістю відомостей, що не характерно для джерел з історії повсякденності. Загальна кількість сторінок у цих джерелах становить від 145 до 704. За нашими підрахунками, релевантним для вивчення історії дозвілля є від 4 (у найбільш об'ємних за обсягом путівниках) до 18 відсотків матеріалів. Таким чином, постає проблема інформативної цінності путівників. Найбільш продуктивними методами дослідження путівників великими містами є історико-порівняльний, історико-системний, які дозволяють вибудувати систему проведення дозвілля у містах, а також історико-генетичний – важливий для вивчення розвитку сфери дозвілля за допомогою співставлення путівників різних років. Путівники кінця XIX століття у порівнянні з цими ж джерелами початку XX століття відрізняються більшою докладністю. Втім, вони не відображають новітніх форм дозвілля. Відзеркалено також різницю у рівні життя столиці і провінції та вартості дозвілля.

Значне місце відводилось авторами путівників розгляду клубного дозвілля. Слід відмітити, що путівники Харковом 1914–1915 рр. приділяли йому менше місця. Вочевидь, це пояснювалося приналежністю авторів до Харківського товариства любителів природи, які більше уваги приділяли туристичним маршрутам містом. В Одесі ж укладанням путівників займалися професійні журналісти «Одеських відомостей», які були добре знайомі зі світською хронікою та використовували статuti клубів та товариств.

Путівники подавали й загальну інформацію, де наявний аналіз стану того чи іншого явища у сфері дозвілля. Харківський путівник 1914 року, наприклад, підкреслював надзвичайно велику кількість значних культурних закладів як особливість міста. Тенденцію театрального мистецтва до демократизації також відображено у путівниках.

Автори путівників прагнули продемонструвати найпривабливіші сторони своїх міст. Втім, не виключалась і критика негативних, на думку авторів, проявів у сфері дозвілля. Путівники були розраховані перш за все на гостей міста, тому чільне місце у них займає опис місцевих музеїв з їхніми графіками роботи, умовами доступу, колекціями та популярністю серед населення. Цікавили авторів путівників також місцеві бібліотеки та народні читальні.

Зверталась увага на нові типи дозвілля – ілюзії. Розповідалось про їхнє розташування, розміщення інших закладів дозвілля. Путівники також надавали інформацію щодо захоплення заможних мешканців міст автомобілізмом.

Таким чином, путівники великими містами Російської імперії кінця XIX – початку XX століття є цінним комплексним джерелом з історії дозвілля населення. Незважаючи на стислість викладу, інформативна цінність цих джерел є дуже високою, адже наведені дані надзвичайно концентровані, подають доволі довершену картину міського культурного життя й передають колорит епохи, менталітет міст.